

Xəzər dənizi ekoloji fəlakət astanasında

Qazaxıstan prezidenti Kasım-Jomart Tokayev Tiencin şəhərində keçirilən Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı (ŞƏT) sammitində suyun səviyyəsinin azalmasının qeydə alındığı Xəzər dənizi ilə bağlı vəziyyətin hazırda ekoloji fəlakətə yaxın olduğunu bildirib. O, problemin adı çəkilən təşkilat çərçivəsində uzunmüddətli məsləhətləşmələr üçün prioritetliyini də diqqətə çatdıraraq əvvəllər Qazaxıstanın paytaxtında ŞƏT-in himayəsi altında Su Problemlərinin Təhlili Mərkəzinin yaradılmasını təklif etdiyini xatırladı: “Bu yaxınlarda BMT-nin Baş katibinin iştirakı ilə Almatıda BMT-nin Mərkəzi Asiya və Əfqanıstanda Davamlı İnkişaf Mərkəzinin açılışı olub. Bu, bizim çoxtərəfli diplomatiya prinsiplərinə möhkəm sadiqliyimizi təsdiqləyir. Fərsətdən istifadə edərək, mən bütün tərəfdaşları BMT-nin tərəfdaşlığı ilə 2026-cı ilin aprelində Astanada Regional Ətraf Mühit Sammitinin keçirilməsi qərarı barədə məlumatlandırıram”.

Qazaxıstan Prezidentinin xatırlatdığı kimi, ölkəsi əvvəllər də ŞƏT çərçivəsində Su Problemlərinin Təhlili Mərkəzinin yaradılmasını təklif etmişdi. Bu təşəbbüs təsadüfi deyil. Çünki son onilliklərdə Mərkəzi Asiya və Xəzəryanı regionda su resurslarının idarə olunması strateji sabitlik üçün əsas amillərdən biri hesab edilib. Eyni zamanda, Qazaxıstanın Almatıda BMT-nin Mərkəzi Asiya və Əfqanıstanda Davamlı İnkişaf Mərkəzinin açılışına ev sahibliyi etməsi, eləcə də 2026-cı ilin aprelində Astanada Regional Ətraf Mühit Sammitinin keçirilməsi barədə qərar imzalanması bu ölkənin çoxtərəfli diplomatiya və qlobal ekoloji əməkdaşlıq xəttinə sadiqliyinin göstəricisi.

Qeyd edək ki, Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin aşağı düşməsi yeni bir hal deyil, lakin son illərdə proses sürətlənərək fəlakət miqyası almağa başlayıb. İqlim dəyişikliyi, bölgədəki çay axınlarının azalması, antropogen təsirlər və qeyri – dayanıqlı iqtisadi fəaliyyətlər bu prosesin əsas səbəbləri kimi göstərilir. Dənizə tökülən ən iri su mənbəyi olan Volqa üzərində çoxsaylı hidrotexniki qurğuların tikilməsi və axının tənzimlənməsi isə təbii dövretməni pozub.

Yeri gəlmişkən, peyk müşahidələrinə əsasən, 1996 – 2021-ci illər ərzində Xəzərin səviyyəsi, təxminən, 1,5 metr azalıb. Azalma 2005-dən sonra daha da kəskinləşib və bu ilin yayında səviyyə tarixi minimuma yaxın-

laşıb, dəniz səviyyəsindən 29 metrdən də aşağı bir göstərici qeydə alınıb. Ən sürətli gərilmə şimal hövzəsində (Rusiya–Qazaxıstan sahilləri) müşahidə edilib. Son tədqiqatlarda isə səviyyə enməsinin başlıca hərəkətverici qüvvəsinin buxarlanmanın (hava temperaturunun yüksəlməsi) çoxalması olduğu vurğulanıb.

Xatırladaq ki, Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin sürətlə azalması bütün sahiləyi dövlətlərə təsir edir. Belə bir şərait – suyun səviyyəsinin aşağı düşməsi Rusiyanın 3 regionunda bir anda sahil xətti zolağında dəyişikliyi şərtləndirir. Həştərxan vilayətinin Volqa deltasında dəyişikliklərin baş verməsi, yeni adalar yaranması, Kalmıkiyada bir sıra

Xəzər dənizi dünyanın ən unikal qapalı su hövzələrindən biridir. Burada yaşayan canlıların böyük bir hissəsi endemikdir, yəni yalnız Xəzərdə mövcuddur. Məsələn, nəre cinsli balıqlar dənizin biomüxtəliflik simvoludur. Suyun səviyyəsinin azalması dəniz canlılarının təbii yaşayış yerlərinin daralmasına, çoxalma şəraitinin pozulmasına və nəticədə populyasiyanın azalmasına gətirib çıxarır. Əlavə olaraq, dayazlaşma suyun duzluluq balansını dəyişdirir. Bu da həm balıqların, həm də digər su canlılarının yaşam tərzinə təsir edir. Ətraf mühit mütəxəssisləri xəbərdarlıq edirlər ki, əgər prosesin qarşısı alınmazsa, yaxın onilliklərdə Xəzərdə ciddi ekoloji kollaps baş verə bilər.

Xəzər dənizinin hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi illərlə sahiləyi dövlətlər arasında əsas müzakirə mövzularından biri olub. 2018-ci ildə imzalanan müvafiq konvensiya müəyyən məsələlərdə tərəflərin mövqelərini uzlaşdırsa da, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində ortaq mexanizmlərin yaradılmasına zərər və balıqçılıq təsərrüfatının itkiləri ölkənin milli maraqları baxımından ciddi problemlər kimi narahatlıq doğurur.

vab vermək mümkündür.

Bu baxımdan Kasım-Jomart Tokayevin səsləndirdiyi təşəbbüslər regional ekoloji diplomatiyanın yeni mərhələyə keçməsi üçün əlverişli fərsət yaradır. ŞƏT çərçivəsində Su Problemlərinin Təhlili Mərkəzinin yaradılması ideyası isə yalnız Qazaxıstanın deyil, bütün sahiləyi dövlətlərin maraqlarına xidmət edir. Belə bir mərkəz elmi – tədqiqatların koordinasiyası, məlumat mübadiləsi və ortaq strateji planların hazırlanması üçün əlverişli platforma ola bilər.

Azərbaycan da Xəzərin dayazlaşması ilə bağlı proseslərdən kənarda deyil. Dənizin şimal hissəsində gedən dəyişikliklər orta və cənub hissələrə də öz təsirini göstərir. Respublikamızın balıqçılıq təsərrüfatı, ekoturizm potensialı və nəqliyyat – logistika layihələri birbaşa Xəzərin ekoloji dayanıqlığından asılıdır. Xüsusən də Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı və Orta Dəhliz layihəsinin uğurlu inkişafı dənizin səviyyəsinin sabit saxlanılmasını zəruri edir.

Bundan başqa, Xəzərin dayazlaşması regionun enerji layihələrinə də dolayı təsir göstərir. Su səviyyəsinin dəyişməsi bəzi infrastrukturun istismarına çətinliklər yarada, ekoloji balansın pozulması isə sahiləyi enerji obyektləri üçün risklər formalaşdırma bilər. Bu səbəbdən, Azərbaycan ekoloji məsələlərin regional əməkdaşlıq gündəliyinin prioritetləşdirilməsində maraqlı tərəf kimi çıxış edir.

Beləliklə, Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin azalması artıq lokal problem çərçivəsindən çıxaraq bütün regionun təhlükəsizliyi və dayanıqlı inkişafı üçün strateji çağırışa çevrilib. Qazaxıstan Prezidentinin səsləndirdiyi narahatlıqlar, BMT və ŞƏT çərçivəsində təşəbbüsləri bu məsələnin beynəlxalq əməkdaşlıq müstəvisində daha fəal müzakirə olunmasının zəruriliyini diqqətə çatdırır.

V.BAYRAMOV
XQ